

THE ESTABLISHMENT OF THE CURRENT CONSTITUTION AND THE DEPUTIES OF THE SEVENTH GRAND NATIONAL ASSEMBLY FROM THE STARA ZAGORA REGION – PART I

Abstract: To the readers of the article, I recall only some of the events that happened in other former socialist countries, which preceded the time, but strongly influenced the political changes that followed in our country. The article was written with the thought of young people, for whom these events are remote and unknown, but as an opportunity to navigate the political environment in which the current Constitution was born. The article is not intended to do political analysis, but it will inevitably highlight the major political and international considerations, which have influenced the development of democratic processes in our country, in the hope that these texts will be interesting and useful in the dialogue with students from specialty "Social Activities", studying the subject "Fundamentals of State and Law".

Author information:

Rumen Vasilev
Senior Assisatst PhD
Trakia university – Stara Zagora
✉ rumvas2003@yahoo.com
🌐 Bulgaria

Keywords:
the political environment in Bulgaria, the German Democratic Republic, Hungary, Czechoslovakia, the Declaration of Helsinki, Poland, the USSR, the fall of the Berlin Wall

Обстановката в някои социалистически страни и влиянието ѝ върху България

Викономически и политически контекст ситуацията в страната ни в годините на разграждане на тоталитарната система бе меко казано сложна. Международните събития влияеха осезаемо върху съзнанието на гражданите, които търсеха възможност за допир със случващото се зад границите ни, търсеха възможностите, които демокрацията даваше и като социокултурни възприятия и мироглед и като социалноикономически очертания. Върху политическата класа и политическата система, която винаги оцеляваше, оставайки вярна до преклонение на КПСС, също имаше влияние. То не беше официално афиширано от властите. Стопанската философия на социализма манифестираше принципа, че най-добрият начин за създаване на производствени блага е одържавяване на средствата за производство.

Прилагането на такава политика лишаваше отделната личност от възможността да притежава собственост и да произвежда каквато и да е продукция под каквато и да е форма. В страната ни одържавяването на собствеността на физическите и юридическите лица се реализира във времето след края на Втората световна война. В този период от време от собствениците са отнети: едрата градска собственост (хотели, ресторанти, мелници, фурни, мандри, кина и т.н.), финансовите институции (кредитните институции - банки, заложни къщи, казина), промишлените предприятия (производствени и преработвателни предприятия, автомобилни, кейови и корабни съоръжения, машини и съоръжения собственост на малкия и

средния бизнес), както и земеделската земя. По този начин отделните физически лица бяха лишени от притежаването на средства за производство.

До демократичните промени страната ни бе част от уж сплотеното около комунистическите идеи на КПСС социалистическо семейство, без да забравяме, разбира се, че ръководителите на някои от социалистическите страни имаха различно, а понякога противоположно отношение и възгледи към същите тези идеи и към цялостната политиката на тогавашния СССР.

1.2. Германската демократична република

Държавата е създадена след решенията на т. н. Потсдамска конференция, в която трите велики сили победителки във Втората световна война (СССР, САЩ и Великобритания) преначертават границите на следвоенна Европа. Германската демократична република е основана на 07.10.1949 г. в съветската окупационна зона на следвоенна Германия и в източния (съветския) сектор на Берлин (наричан Източен Берлин) и просъществува до 03.10.1990 г., когато се присъединява към Федерална република Германия (ФРГ) въз основа на сключения между тях договор за обединение на Германия от 31.08.1990 г.

За нашите някогашни представи животът в ГДР беше много по-добър от този в България, заплатите бяха много по-високи, магазините много по-пълни със стоки, германските граждани идваха на почивка по българското Черноморие. Така изглеждаха нещата в очите на българските граждани, докато на 16.06.1953 г. хиляди работници от същата ГДР не се събраха на протест пред сградата на националното правителство. В основната си част те са строителни работници и студенти. Призивът им е за провеждане на обща национална стачка, а исканията са за по-високи заплати, за подобряване на условията на труд, за бързо обединение на разделената след Втората световна война Германия и за оставка на правителството.

Като контрапункт на случващото се в ГДР е необходимо да поясня, че като част от плана „Маршал“, чието официално наименование е „Програма за европейско възстановяване“ САЩ и Великобритания извършват парична реформа в Западна Германия. На 20.06.1948 г. премахват старата райхсмарка, въвеждайки новата германска марка. Тази парична реформа повишава нивото и рейтинга на бизнес средата в държавата, увеличава производството, дава възможност за конкурентна среда, довежда до ръст на работните заплати, повишава покупателната способност на гражданите и пълни търговската мрежа в Западна Германия със стоки. Тези фискални промени и условия създават позитивна среда за икономически растеж и повишават благосъстоянието на гражданите, развиват производствените отношения и износа и подобряват търговските отношения с всички останали страни спрямо които се прилага програмата, т.е. т.н. план „Маршал“, а това са: Франция, Италия, Португалия, Швеция, Норвегия, Гърция и Япония.

В ГДР се случва точно обратното, търговският и финансов дефицит продължава, рецесията на производството е осезаема, бедността се задълбочава, а негодуванието на трудещите се расте всеки ден и в един особен исторически момент на 1953 г. страната е изправена пред истински социален колапс и социалнополитически взрив заради организирани демонстрации против лошите икономически и социални условия за трудещите се, заради спадания ръст на икономиката, заради обстоятелството, че само през предходната година от ГДР във ФРГ са успели да избягат над 150 000 души, заради ниските заплати на германските трудещи се на фона на често увеличаващите се производствени норми и заради пълната безперспективност за германските граждани.

Техният призив е чул не само от правителството, той е чул от цяла Германия и от целия свят благодарение на западногерманските радиостанции, които го мултиплицират. Настроението на демонстрантите е приповдигнато. У тях е живо убеждението, че правителственият режим на Валтер Улбрихт изживява последните си дни и че правителството не успява, а и не е в състояние да овладее ситуацията, което ще го накара да падне. Чули и приели призивите на стачкуващите, до следващия ден протестиращите са вече приблизително 150 000 души. Страхът на военното командване на дислоцираните на територията на ГДР след Втората световна война войски на СССР е да не би страната да приеме демократичните призови на стачкуващите и да потърси съюзяване с ФРГ. Съветското командване взема решение да навлезе в площадното пространство на столицата и да се разправи с демонстрантите. Съветските танкове и армия нахлуват в столицата и започват стрелба срещу протестиращите, като потушават народното недоволство с кръв и разстрели. Границите със Западен Берлин, т.е. с ФРГ, са блокирани, а в Източен Берлин е обявено извънредно положение. Има множество ранени и 14 убити.

В същото време западните съюзници на СССР не смеят да се намесят, защото страхът от Трета световна война е твърде голям. За часове въстанието е потушено и удадено в кръв. Арестувани са около 15 000 граждани, а някои от тях остават с години по затворите.

В най-новата история на Европа въстанието е първото против комунистическия диктат в комунистическа страна и първото смазано по най-жесток начин чрез разстрел на мирни демонстранти. Това неминуемо повлиява върху политиката на всички останали комунистически държави.

Особено интересно от гледна точка на приемането на модерните политически реалности е събитието наречено Паневропейски пикник. В своята същност то демонстрира волята за мир на границата между Австрия и Унгария край град Шопрон на 19.08.1989 г. Малко по рано във времето на 27.06.1989 г. на същото място министрите на външните работи – австрийският Алоиз Мок и унгарският Дюла Хорн, на 27.06.1989 г. разрязват заедно и собственоръчно граничната преграда, за да подчертаят започнатата от Унгария от 02.05.1989 г. ликвидация на защитните съоръжения. За този кратък период от три часа над 600 граждани на Източна Германия успяват да избягат през Австрия в Западна Германия, като в случая унгарските гранични власти не пречат на бегълците, въпреки че по договореност между ГДР и Унгария не е трябвало да ги пускат свободно (без изходни визи) в несоциалистическа страна. От гледна точка на съвременето ни, това събитие е спомогнало за падането на т.н. Желязната завеса, приключването на Студената война, завършването на историята на Германската демократична република и Обединението на Германия през 1990 г.

1.3. Унгария

Три години след събитията в ГДР през 1956 г. в Москва се провежда XX конгрес на КПСС. На този конгрес Никита Хрущов изнася доклада за „култа към личността“ при Сталин и допуснатите извращения при строителството на социализма. След приключването на този конгрес силно приближената до тези идеи БКП реагира светкавично и в страната ни също се провежда политически пленум, наречен „Априлски пленум“. Той громи всички с виждане, различно от тезите, афиширани от Тодор Живков, с които се очертава нов път на развитие, различен от идеите на Сталин и на плътно приближение към тезите и политическите виждания, развити от Хрущов. Това предисловие по отношение на конгреса на КПСС и влиянието му върху страните от т.н. „Социалистически лагер“ е важно поради обстоятелството, че неговите решения се мултиплицират и се прилагат задължително във всички социалистически страни.

През същата 1956 г. политическите събития в Унгария изразяват всенародно несъгласие с последващи масови протести срещу налагания от КП на СССР повсеместен комунистически диктат в страната като рефлексия на решенията на споменатия по-горе конгрес. Унгарските граждани са недоволни от липсата на стоки по магазините, от политическите репресии, от съществуващия полицейски терор, от липсата на нормална аграрна политика, която да субсидира частните земеделски стопанства, както и от цензурата върху медиите. В този смисъл действията на унгарските граждани, които се опълчват на репресиите на държавната машина, са радикални, решителни и крайни. Те се изразяват в силна и мощна студентска демонстрация, насочена срещу наложения от КПСС върху държавата им нов политически ред, който унгарското ръководство е принудено да следва.

Недоволството от тези събития събира в столицата Будапеща голяма студентска маса демонстранти, които са подкрепени и от част от партийното и държавното ръководство на Унгарската партия на труда, което работи в опит да се опълчи на съветския диктат. Участието на част от правителствените служители и от ръководството на управляващата партия в студентската стачка прави негативно впечатление и създава усещането в ръководството на КПСС, както и на ръководството на съветските войски, дислоцирани на територията ѝ, че Унгария може да взриви и напусне т.н. социалистически лагер, поемайки по пътя на демократичните промени.

Комунистическото ядро от унгарското ръководство е на мнение чрез промени в Конституцията да лиши гражданите от частната собственост и да одържави частните търговски дружества и земите на земеделските стопани, преобразувайки собствеността в държавна.

Против всички тези виждания се опълчват част от унгарските студенти. Те обявяват общонационална стачка. Същата е подкрепяна от огромна част от унгарското население, чиято цел е да не се допусне готвеното конституционно преустройство, което на практика ще превърне страната в комунистическа, одържавявайки собствеността. Идеята за общонационална стачка на унгарските студенти среща масова и всенародна подкрепа и прераства във всенародно общонационално въстание. То трае от 23.10. до 10.11.1956 г., обхващайки цяла Унгария. Новата ясно изразена основна цел, афиширана пред ръководната партия и пред правителството, е съветските войски да се изтеглят окончателно и безвъзвратно от страната. Към тези искания на стачкуващите се присъединяват и части от националната армия, както и от полицията. Всенародните протести са респектиращо мощни и успяват да свалят правителството. Начело на страната застава умереното партийно крило, водено от изключения преди това от редовете на Комунистическата партия Имре Наги. Унгарските събития, прераснали във всенародно въстание, са подкрепени от президента на САЩ Дуайт Айзенхауер и на 01.10.1956 г. правителството на Унгария решава да излезе от Варшавския договор, за което уведомява ръководството на ООН.

Тези политически събития в Унгария не се приемат от комунистическата партия на СССР и от тоталитарното ѝ ръководство, които, за да запазят своето политическо влияние върху страната, вземат решение да изпратят военна сила, която да смаже въстаналото население. На 24.10.1956 г. съветски танкове навлизат по улиците на Будапеща, за да потушат въстанието. Съветските военни части не се съобразяват с решенията на унгарските институции и започват кървава разправа с въстаналите. В разразилите се боеве губят живота си над 2500 унгарски граждани и близо 500 съветски войници, а около 200 000 унгарци емигрират от страната. Съветските войски успяват да смачкат гражданския бунт.

Заради действията си на опозиционер и борец срещу нахлуването на съветските войски Наги е изправен пред съд в скалъпен процес за държавна измяна, който започва на 09.06.1958 г.

и продължава само седмица. Тогава на 62 години Имре Наги е осъден на смърт чрез обесване, присъдата му е изпълнена на 16.06.1958 г., а посмъртно е реабилитиран през 1989 година. Други членове на неговото правителство и представители на умереното крило в унгарската комунистическа партия са осъдени на различни срокове затвор. След потъпкването на свободното изразяване на народната воля и на правата на човека Унгарската народна партия под диктата на КПСС и по неин модел е преименувана в Унгарска комунистическа партия.

Този героичен опит на прогресивната част от унгарското общество да отхвърли комунистическия режим и да наложи демократичен обществен модел бе оценен от целия свят. Той видя усилията въпреки пропагандната комунистическа машина, която твърдеше, че тези усилия са инициирани от профашистки структури и са насочени срещу щастливото битие на унгарските граждани. Чрез силата на военната мощ на комунистическото управление на СССР и това въстание на прогресистите в Унгария, както и предходното в ГДР, е потъпкано и удавено в кръв, а за разправата със стачниците, за убийствата в Будапеща маршал Жуков, командващ руския окупационен корпус, е отличен за четвърти път със званието „Герой на СССР”.

1.4. Чехословакия

Назад във времето, през далечната 1948 г., в Чехословакия е наложена еднопартийна комунистическа система и властта е под контрола на комунистическата партия. Тя от своя страна е под влиянието на Съветския съюз. Реформите в държавата търсят социализъм с човешко лице и общо взето са приемливи за гражданите на страната и имат тяхната широка подкрепа. В същото време комунистическите сили отслабват за сметка на ориентираните в дясното политическо пространство членове на ръководството на Чешката комунистическа партия. Точно от тази всенародна подкрепа и добронамереност при провеждането на реформите се опасяват в ръководството на КПСС, приемайки реформите като посегателство и заплаха за Източния блок, за комунистическия строй и дори за сигурността на самия СССР. След Втората световна война тогавашна Чехословакия (дн. Чехия) попада под съветската сфера на политическо и икономическо влияние и влиза в състава на т.н. Източен блок. Необходимо е да се поясни, че преди войната тя е една от най-силно развитите индустриални страни в Европа, с високо технологично производство и със силно влияние на частния сектор върху националната икономика, но с развитието на комунизма страната изпада в рецесия и икономическа криза.

В ръководствата и редакциите на медиите в Чехословакия доминират опозиционните сили, радикализираните и дясномислещите. Комунистическата партия приема това като настъпление на контрреволюционните елементи и ликвидиране на ръководната ѝ роля, като изтръгване на властта от ръцете на работниците и селяните, като разрушаване на създадените от народа държавни и обществени организации. Дейността на инакомислещите се приема като път към реставрация на капитализма. Още повече, че опозиционните лидери са успели да създадат своя основен документ, наречен „Меморандум на народа на Чехословакия”, съставен от организационния комитет на „Партията на чехословашките справедливи социалисти”, в който те заявяват, че: „Законът, който ще приемем, трябва да забрани всякаква комунистическа дейност в Чехословакия. Ние ще забраним дейността на КПЧ и ще разпуснем КПЧ”, а в-к „Литературни листи” публикува призив, приписване на „Клуба на младите” в Семилце: „Комунистическата партия на Чехословакия трябва да се счита за престъпна организация, каквато действително е била, и да се изхвърли от обществения живот”. Нелегалната организация, излизаща под името „Революционен комитет на демократичната партия на Словакия”, иска: разпускане на колхозите и връщане на селяните до края на септември т.г. на

обществената земя, разрешаване на легалната дейност на съществуващите в буржоазна Чехословакия демократическа и аграрна партия на Словакия, присъединяване още през 1968 г. на „Закарпатска Русия“ към Чехословакия“. В този период често в Чехословакия се чува призивът „Смърт на комунистическата партия!“. Реформаторският дух на Александър Дубчек среща одобрението на народа, а прозападната политика и отношението му към частната собственост и децентрализираното стопанство се приемат като заплаха от твърдолинейните поддръжници на политиката на Съветския съюз.

Разбира се, ръководителите на КПСС се опитват да влияят и да притиснат Чехословакия да изостави или поне ограничи провежданите реформи чрез преговори и когато те се провалят, предприемат крайни мерки, изразяващи се във военна намеса. Всички останали социалистически страни, солидарни с политиката на КПСС, подкрепят необходимостта от военна намеса на територията на Чехословакия с цел да се наложи повсеместното влияние на комунистическия режим в неговата пълна сила и да е налична властта и хегемонията на Съветския съюз. Единствената страна, която не подкрепя политиката на комунистическите страни е Румъния.

През август 1968 г. войски от армията на Варшавския договор нахлуха на територията на Чехословакия, за да спрат реформите на правителството и тяхното присъствие продължи до 16.10.1968 г. Най-напред стратегически бяха завладени летищата и бяха арестувани най-популярните лидери на страната. Задачата на нахлуването на армията на страните от Варшавския договор беше да се смаже и най-малкия полъх на демократични реформи и на либерализация на политическите процеси, а официалната версия бе, че дейци на Чехословакката комунистическа партия са сигнализирали ръководството на КПСС за възможна заплаха и преминаване на Чехословакия в сферата на западното влияние и следователно страните от Варшавския договор трябва да „помогнат“ страната с армейски части и военна намеса.

Като страна член на Варшавския договор България безпрекословно се подчини на ръководството и изпрати в Чехословакия два мотострелкови полка 12-и и 22-ри, по силата на секретно постановление на МС на НРБ № 39 от 20.08.1968 г. Неговият единствен член гласеше: „Народна република България да участва с въоръжени сили съвместно със Съветския съюз и другите страни от Варшавския договор в оказването помощ на чехословакия народ в борбата му срещу контрареволуцията.“ Нашите военни части изпълняваха тактически задачи по охраната и отбраната на определените им райони и завършиха участието си във военната интервенция през 1968 г. седем дни след подписването на двустранния договор между СССР и ЧССР и до 30.10.1968 г. се завърнаха в гарнизоните си в Елхово и Харманли. По време на събитията в Чехословакия България дава една жертва – младши сержант Николай Цеков Николов от 22 мотострелкови полк, който е застрелян на 09.09.1968 г., а за смъртта му са осъдени трима чешки граждани – Иржи Балоушек (на 9 години затвор), Милислав Фролик (на 4 години) и Рудолф Странски (на 2 години). Числеността на военнослужещите ни при навлизането в Чехословакия е 2164 души, а броят на танковете е 26. Български бойни самолети не участват във военната операция.

В тази военна обстановка Чехословакия не бе в състояние да даде сериозен военен отпор, защото на нейната армия бе заповядано да не реагира и въпреки това възникват отделни инциденти още в първия ден. До края на окупацията загиват над 20 чехословашки граждани (за цялото нахлуване цивилните жертви са малко над 100, а ранените около 500). Можем да кажем, че съпротивата е относително пасивна, по-скоро гражданска, окупаторите се оказват изолирани, притеснени са и са осмивани. По време на военната интервенция президентът на Чехословакия

е привикан в Москва, а комунистическото ръководство категорично настоява Александър Дубчек и другите задържани реформатори да бъдат освободени. В Москва започват преговори и на 27.08.1968 г. е подписан компромисният „Московски протокол“, а обстановката в Чехословакия бавно се успокоява, нашествениците постепенно се оттеглят от градовете, след което започва продължителната „нормализация“ в Чехословакия, а съветските войски остават в Чехословакия до 1991 г. Събитията в Чехословакия са наречени от световните медии „Пражка пролет“. В тази военна инвазия участват общо 200 хиляди войници от СССР, ГДР, Полша, Унгария и България, около 6 000 танка, 3 000 оръдия и 1000 бойни самолета.

В публикация във в. „Труд“ от 22.08.1981 г. под заглавие „Защо нямаме дисидентско движение след Пражката пролет“ Искра Баева пише: „Пражката пролет събужда критичния дух на младите българи, израснали в системата и оценяващи я критично“ и още: „Най-ярка е акцията на трима студенти историци от Софийския университет – Едуард Генов, Александър Димитров и Валентин Радев. В началото на септември те изработват 200 позива с текст „Вън войските на марионетката Живков от ЧССР!, които пускат в пощенски кутии в София и Пловдив“ и в продължение добавя: „След 21 август въодушевлението е заменено от възмущение, но осъдителните думи на Стефан Продев на събрание на Писателския съюз си остават там. По-късно той си спомня: „Не бях сам, през 1968 г. хиляди почтени хора заявиха тихо, полутихо или силно своето несъгласие с агресията срещу Дубчек и неговата пролет“.

Няма спор, че нахлуването на войските от Варшавския договор (с изключение на Румъния) беше груба намеса във вътрешните работи, нарушаване на националния суверенитет и грубо погазване на правата на човека в Чехословакия. Тази военна инвазия се реализира без каквото и да било зачитане на националния суверенитет и на гражданските права. Западните държави яростно осъдиха военната намеса и реалната заплаха за възможна световна война. Военните действия на страните от Варшавския договор в Чехословакия оставиха трайни следи в съзнанието на демократично ориентираните български граждани, голямата част от които не одобряваха тези действия.

1.5. Хелзинкската декларация

Като елемент от международната политическа ситуация и международните правни актове, повлияли върху възможностите за промяна на политическото статукво в страната ни трябва да споменем и т.н. Хелзинкската декларация. Тя е твърде интересен документ като заключителен акт на съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа. Поради това е тясно свързана и с националната ни сигурност. Тя се подписа от ръководителите на 35 държави (включително и на България) през август 1975 г. в Хелзинки, като всички страни се ангажираха с взаимно междудържавно сътрудничество във военнополитическата област, в сферата на икономиката, на опазването на околната среда и на спазването на човешките права. Документът е интересен поради обстоятелството, че беше приет във време на крайно политическо разделение в света и в Европа, когато противоположно съществуваха Варшавският договор и СИВ, от една страна, и НАТО и ЕИО за страните от Западна Европа от друга. Декларацията има и друг дълготраен смисъл и ефект, защото обвързва страните по нея с договорености в:

- международната и правната област, където са затвърдени политическите и териториалните резултати от Втората световна война, както и принципите на взаимоотношения между държавите-участнички, свързани с нерушимост на границите, териториална цялостност на държавите, ненамеса във вътрешните работи на другите държави;

- политическата и военната област, където са съгласувани мерките за укрепване на доверието във военната сфера (предварителни уведомления за военни учения и крупни

придвижвания на войски, присъствие на наблюдатели на военни учения) и мирното уреждане на евентуални спорове;

- икономическата област са съгласувани отношенията на сътрудничество в икономиката, науката и техниката и защита на околната среда;

- хуманитарната област са съгласувани задълженията на страните, свързани със спазване правата на човека и основните свободи, включително свобода на придвижване, контактите, информацията, културата и образованието, правото на труд, правото на образование и медицинското обслужване.

Представям моето виждане за същността на този важен документ, като опит за осмисляне на неговата политическа и социална значимост и най-вече заради лекотата, с която се нарушаваха нормите му.

1.6. Полша

През 1980 г. ситуацията в Полша е особена, защото страната се бори с огромен външен дълг, растящ финансов дефицит, липса на стоки за бита, както и с недостига на хранителни продукти като резултат от комунистическия икономически модел и действащия политически режим. Населението обеднява, а свободният дух на полските граждани реагира остро срещу слабите икономически, финансови и производствени резултати, срещу невъзможността да се спазват правата на човека, срещу нечовешките условия на труд, срещу деспотичността на политическия живот с искане да се даде възможност за работа и на опозиционни, некомунистически формирания да развиват дейност. През юли същата година, в отговор на поредното увеличаване на цените на хранителните стоки, въведено от властта, в гр. Люблин избухват стачки. През 1980 г. в корабостроителното предприятие в Гданск, което носи името „Ленин“, се създава Независим самоуправляем профсъюз „Солидарност“, който е финансиран от американската неправителствена организация Национален фонд на демокрацията (NED 20th Anniversary Timeline). На 14.08.1980 г. профсъюзът обявява стачка в същата корабостроителница. Към нея се присъединяват и множество други промишлени предприятия.

Солидарността на стачкуващите работници от всички предприятия ражда общ Междузаводски стачен комитет. Той представлява общите интереси на стачкуващите, които искат властта да валидира, да припознае новосъздадения профсъюз. Освен това стачката има окупационен характер, защото работниците не протестират пред сградите и офисите на Комунистическата партия, а създават своя собствена организационна структура. От името на всички трудещи се подписва Лех Валенса. Всички тези действия на практика легализират опозицията не само пред официалните власти, но и пред целия свят, защото през септември 1980 г. новосъздаденият Независим самоуправляващ се професионален съюз „Солидарност“ е регистриран от Върховния съд, а през 1981 г. дори започва да издава свой собствен вестник.

Тези стачни събития и особено създаването на опозиционен профсъюз нямат аналог сред социалистическите страни. Те са безпрецедентни не само за полската история.

Стачните действия са изпълнени разумно и са изключително успешни, защото вместо да организират улични демонстрации, които лесно могат да бъдат разпръснати от властите, работниците окупираха своите работни места в заводите и фабриките и настояват за преговори с представители на управляващата комунистическа партия. Тактиката се оказва успешна, защото властта идва при стачкуващите, а не те при нея и по този начин преговорите между страните имат взаимно успешен край. Новите профсъюзи са юридически признати, както и всички техни условия, включващи искания за изяви пред медиите, възможност за защита правата на човека и трудовите му интереси и най-важното легализиране на опозиционната дейност. Не след дълго

Лех Валенса вече е ръководител на този профсъюз, който се пребори успешно и успя да свали комунистическия режим в Полша. По-късно ще стане и първият демократично избран президент на Полша, а още по-късно ще бъде носител на Нобелова награда за мир.

Много е важно да се отбележи, че стачките на трудещите се получиха всенародна подкрепа включително и от полската интелигенция и затвърдиха Лех Валенса като ръководител на профсъюза „Солидарност“, който от синдикат прерасна във всенародно опозиционно движение. Неговите усилия бяха успешни, защото не се допусна силовата, т.е. военната намеса на чужди въоръжени сили.

Точно в този период, на 13.12.1981 г., като шеф на ЦК на Полската обединена работническа партия ген. Войчех Ярузелски обяви извънредно положение в държавата. Ръководителите на синдиката начело с Лех Валенса бяха арестувани за известно време. Днес много хора в Полша признават, че по този начин Ярузелски е спасил страната си от нахлуване на съветски танкове, обстоятелство, което неведнъж е изтъквано и от самия Валенса. И още нещо в този смисъл, като главнокомандващ полските въоръжени сили Ярузелски не изкара армията на улиците при победата на „Солидарност“ на първите демократични избори в Полша през юни 1989 г. Впоследствие Полската обединена работническа партия под ръководството на генерал Войчех Ярузелски предприе множество стопански и институционални реформи, като най-важната бе, че в Държавния съвет на Полша той включи представители на опозицията и стана главният вдъхновител за провеждане на кръгла маса с опозицията.

За разлика от представените по-горе политически събития, които завършиха с външна военна намеса, победата на профсъюза „Солидарност“ на изборите през 1989 г. стана един от факторите, осигурили разпадането на социализма в Полша без значителни кръвопролития.

1.7. СССР

Демократичните поцеси не подминаха и СССР, който страдаше от липса на свобода на словото, липса на свободен пазар, липса на информация за западната култура и нейното развитие, страдаше от плътно затворените си граници, от сериозни рестрикции за пътуването на съветските граждани на запад, от неналичие на частна собственост и погазване на човешките права.

На 11.03.1985 г. политическото ръководство на съветската комунистическа партия избра Михаил Сергеевич Горбачов (тогава на 54 г.) на поста Генерален секретар на комунистическата партия. Той положи началото на т.н. „перестроечни процеси“, на т.н. „перестройка“, т.е. на политическата промяна. За роените след тези години и събития ще поясня, че за „перестройка“ приемам радикалните политически и икономически реформи, извършени в Съветския съюз през 80-те години на XX в., които основно се свързваха с приемането на новата съветска стратегия за ускоряване на социалното и икономическото развитие, за промени в пазара и търговските отношения, за налагане на широка гласност и демократични подходи, свързани със свобода на стопанската инициатива, на словото и пресата и в крайна сметка на правата на човека.

В областта на икономиката новата стратегия остана неясна и реално не се приложи, но самото ѝ обявяване разбуди обществото и предизвика невероятен социален ентузиазъм. Много скоро от действията на Горбачов стана ясно, че нещата няма да продължават по старому, защото той се опита да даде глътка въздух на демократичните реформи чрез промяна на политическия курс и чрез уволнението на десетки министри и служители от партийната номенклатура. Той по-скоро искаше да рестартира социализма, да го превърне в дееспособна система, твърдейки: „Ние не сме се отказали от социализма, не искаме да го предадем, а да му

придадем ново качество и да използваме неговия хуманен потенциал.”. Обаче процесите на сгромолясане на социалистическата система вече бяха необратими. През 1988 г. по негово нареждане започна изтеглянето на съветските войски от Афганистан, от ГДР, Чехословакия и Унгария бяха изтеглени съветските войски, военният бюджет на СССР чувствително се намали. В този исторически период от време Балтийските републики провъзгласиха своята независимост, последвани и от други съветски републики, а опитът на Горбачов да съхрани Съветския съюз под формата на конфедерация се провали. Основа се Общността на независимите държави, а Съветският съюз изчезна от политическата карта. Един от опитните съветски политици, Борис Елицн, като приемник на Горбачов, издаде указ, с който забрани комунистическата партия, а непосредствено след тези събития на 25.12.1991 г. Горбачов подаде оставка като президент на СССР.

В СССР главолмно се увеличи броят на печатните издания, списанията, книгите, публикациите и изследванията, сред които и тези за близката история, която бе тясно и неизбежно свързана с комунистическия режим. Либерализацията на политическата среда се изразяваше в освобождаването на множество политически затворници, а реформите се свързваха с гласността, като инструмент за управление на обществото и за катализиране на обществена подкрепа за реформите. Тази нова политическа, икономическа и социална политика повиши до неимоверно висока степен авторитета и влиянието на генералния секретар на ЦК на КПСС на СССР и председател на Президиума на Върховния съвет на СССР Михаил Горбачов и му позволи да реструктурира съществуващото политическо пространство, което бе свързано с освобождаването на неудобните за него лидери, тръгвайки по пътя на решителни политически и икономически промени.

Неговите политически решения и решителни действия се свързваха с освобождаването на съветското геополитическо и икономическо пространство, с предоставянето на стопанска самостоятелност на фирмите и кооперациите, които да могат сами да планират производството си, да го реализират директно на пазара и сами да използват получената печалба. По-късно (в периода от 15.03.1990 г. до 25.12.1991 г.) Горбачов се оказа пръв и последен президент на СССР, като по времето на провеждане на неговата политика приключи ерата на т.н. Студена война, а СССР се разпадна на съставните си републики.

Този исторически период, влиянието на СССР на политическата сцена и провежданите от Горбачов реформи се оказаха знакови за нашата страна заради зависимостта на икономиката и политиката ни от тази на СССР.

1.8. Падането на Берлинската стена

В периода на криза на изчерпалия се социално-икономически модел на действащия комунистически режим у нас се проправи пътят за прилагане на действията и исканията на опозиционните партии и сдружения, които настояваха за политически, икономически и социални промени, като преход от плановото стопанство към демокрация. В този контекст падането на Берлинската стена и последвалото обединение на двете Германия бе един от онези геополитически сигнали, които бяха знак не само за страната ни, но и за възраждането на демократичните процеси в цяла Европа. В буквален смисъл до нейното срутване тя **представляваше огромно строително съоръжение, което** в началния си период се изграждаше от метална мрежа с приблизителна дължина над 60 км., при това на много места някои ограждения бяха под високо напрежение. **Стената се изгради от бетонни заграждения** с обща дължина над 100 км, с височина над 3,00 м. и с дебелина повече от 1 м. В годините на Студената война се изградиха стотици километри ровове, противотанкови укрепления,

множество стражеви вишки и бяха използвани над 40 хиляди бетонни блокове. На пост покрай пропускателните пунктове между ГДР и ФРГ през всичките години на съществуването им **стояха танкове: от едната страна - съветски, а от другата - американски.** Но рефлексията на демократичните процеси в СССР повлия върху цялото демократично пространство и в особена степен върху гражданите на двете германски държави.

На 12.06.1987 г. в речта си пред западната страна на Бранденбургската врата в Берлин президентът на САЩ Роналд Рейгън заявя: „Господин генерален секретар Горбачов, ако се стремите към мир, ако желаете благоденствие за Съветския съюз и за Източна Европа, ако желаете либерализация, елате тук при тази врата. Господин Горбачов, отворете тази врата! Господин Горбачов, разрушете тази стена! Когато гледах от Райхстага – възплащението на немското единство, ми направиха впечатление следните думи, написани на стената може би от някой млад берлинчанин. Те са отговор на немския въпрос: „Тази стена ще падне. Вратата ще стане действителност.” Да, в цяла Европа стената ще падне. Защото тя не може да устои на вратата. Тя не може да устои на истината. Тя няма да може да устои на свободата”.

По-късно, през юли 1990 г. граничният контрол между двете Германия се отмени напълно, а до края на същата година всички съоръжения по границата се премахнаха с изключение на един **остатък от над километър, който бе оставен като символ на студената война и като спомен за някогашното трудно съжителство между двете страни.** Неизбежното обединение на ГДР и ФРГ се случи на 03.10.1990 г. след над 40-годишно разделение, а формално към ФРГ се присъедини и Западен Берлин, макар политически, икономически и културно да бе тясно свързан с нея, а не с обкръжаващата го териториално ГДР, като обединената държава запази името Федерална република Германия. Това историческо обединение стана възможно след падането на Берлинската стена на 09.10.1989 г., но основно заради политическите промени в ГДР. От правна гледна точка обединението стана възможно след санкцията на договора „Две плюс четири“, подписан на 12.10.1990 г. в Москва. Страни по този договор са двете германски държави – ФРГ и ГДР и четирите държави, окупирани Германия след Втората световна война – Великобритания, СССР, САЩ и Франция. Договорът влезе в сила от 15.03.1991 г. и с него четирите държави победителки във Втората световна война се отказват от всички свои права в Германия, откривайки пътя за обединението на Германия. В този смисъл разглеждането на падането на Берлинската стена е по-скоро като политически процес, като продължителен разговор, в който демократичните възгледи са надделели, защото без тези нормални дипломатически разговори, без перестройката на Горбачов буквалното падане на стената не би било възможно.

Посочените политически събития и военните намеси на бойните структури на комунистическите страни една срещу друга дават представа за генезиса на надигащата се демократична вълна и в нашата страна. Обществото ни не искаше да се допуснат подобни събития и у нас, а комунистическата партия продължаваше да изпълнява своята ръководна роля в пълен синхрон и под зоркото наблюдение на КПСС. Последствията от събитията, посочени по-горе, можем да приемем като предистория на последвалите във времето действия на зараждащата се у нас опозиция, които имаха за цел да доведат не само до политически, но и до социално-икономически промени в страната ни.

Разбира се, по един или друг начин, в различен мащаб опозиционни социални и политически вълнения, а понякога и експлозии се случваха в множество страни, но настоящата студия няма за цел да ги проследява и анализира. Целта ѝ е да се посочат само най-ярките случаи, непознати за възрастовото поколение на сегашните студенти, които оставиха трайна

следа в историческото развитие на българската опозиция и допринесоха индиректно за развитието на демократичните процеси и смяната на комунистическия режим.

Тези глобални по своята същност събития повлияха в огромна степен върху събуждащата се в страната ни демокрация, а в настоящата студия са отразени заради необходимостта студентите да се запознаят с тях, защото те бяха в основата на надигащата се демократична вълна, защото те бяха в основата на исканията за свикване и за свикването на Велико народно събрание, което да приеме действащата и днес Конституция.

Пояснения

БКП – Българска комунистическа партия

ЦК – Централен комитет

СИВ – Съвет за икономическа взаимопомощ - орган за търговско взаимодействие между социалистическите страни

КПСС – Комунистическа партия на Съветския съюз

СССР – Съюз на съветските социалистически републики - първата социалистическа държава в света. Съществува от 1922 до 1991 година и представлява съюз на 15 отделни републики с централизирана планова икономика и централизирано политическо и стопанско управление на едностранната система (единствена партия – КПСС).

Варшавски договор - Договор за приятелство, съдействие и взаимопомощ, основан между социалистическите страни на 14.05.1955 г. за противопоставяне на възприемания като заплаха съюз НАТО.

НАТО - Международна организация за военно сътрудничество между страните от западна Европа, основана с подписването на Северноатлантическия договор на 04.04.1949 г., а България се присъединява на 29.03.2004 г.

Студена война – политически термин, приеман като противопоставяне на политическия и икономическия потенциал на страните обвързани с пазарния и с плановия икономически модел, започнало след края Втората световна война и продължило до разпадането на Съветския съюз през декември 1991 г.

ЕИО – Европейска икономическа общност (Общ пазар) – търговска общност на страните то Западна Европа.

ГДР – Германска демократична република - Основана е на 07.10.1949 г. в съветската окупационна зона на следвоенна Германия и в източния (съветски) сектор на Берлин (наричан Източен Берлин. Тя съществува до 03.10.1990 г., когато се присъединява към Федерална република Германия (ФРГ) въз основа на сключения между тях Договор за обединение на Германия от 31.08.1990 г.

ФРГ – Федерална република Германия - Основана през май 1949 г. Просъществува до 03.10.1990 г., когато се присъединява към ГДР въз основа на сключения между тях Договор за обединение на Германия от 31.08.1990 г.

Възродителен процес – политическия процес в страната ни след решението на политическото ръководство за смяна на имената на българските турци.

Никита Хрущов – съветски политически ръководител след смъртта на Й. В. Сталин, Генерален секретар на ЦК на СССР.

Имре Над (Наги) – два пъти Министър председател на Унгария.

Германска единна социалистическа партия – политическа партия в Германската демократична република.

Валтер Улбрихт – политик в Германската демократична република, деец на комунистическото движение.

Априлски пленум на ЦК на БКП – проведено от 2 до 6 април 1956 г. Свързано е с освобождаването на дотогавашния комунистически лидер Вълко Червенков и назначаването на Тодор Живков.

Александър Дубчек – чехословашки и словашки политик, ръководител на чешкия парламент, а в последствие и ръководител на Чехословашката комунистическа партия.

Борис Елицин – първият президент на Руската федерация. По времето на СССР е президент на РСФСР. Непосредствено след разпадането на СССР заема ръководния пост на Руската федерация и е избран за президент за 2 последователни мандата.

РСФСР – Руска съветска федеративна социалистическа република, образувана на 25.10. (7 ноември нов стил) 1917 г. На 25.12.1991 г. РСФСР получава ново название – Руска федерация.

Общност на независимите държави – Основана на 08.12.1991 г. и след разпадането на СССР в нея влизат 11 бивши републики от Съветския съюз.

Указ за забрана на КПСС – Указ №169 от 06.11.1991 г. на президента Елицин за забрана дейността на КПСС и за национализиране на имуществото ѝ.

Димитър Стоянов – политик от БКП, Министър на вътрешните работи до 1988 г.

ОУ на МВР – Окръжно управление на Министерството на вътрешните работи.

References:

1. Konstitutsia na Republika Bulgaria, obn., DV, br. 56 ot 13.07.1991 g., v sila ot 13.07.1991 g., izm. i dop., br. 85 ot 26.09.2003 g. izm. i dop., DV, br. 18 ot 25.02.2005 g., br. 27 ot 31.03.2006 g., br.78 ot 26.09.2006 g. - Reshenie № 7 na Konstitutsionnia sad ot 2006 g., br. 12 ot 6.02.2007 g., izm. i dop. DV, br. 100 ot 18 Dekemvri 2015 g., <https://www.parliament.bg/>
2. Nersesyants, V., S., „Filosofia prava“, Moskva, 1999 g., str. 371, Institut gosudarstva i prava Rosiyskoy akademii nauk, Akademicheskii pravovoy universitet, <http://znaniium.com/bookread2.php?book=392279&spec=1>
3. Mitev, P.-E., „Prehodat i poukrite za balgarskata levitsa. – Vav: Modernata sotsialna darzhava – Bulgaria 2020. Ravnosmetkata na prehoda i perspektivite za levitsata. S.: Fondatsia „ Fridrih Ebert“, TsIPI
4. Zhelev, Zh., „Vapreki vsichko“, S., IK „Kolibri“, 2010 g.
5. Bliznashki, G., „ Osnovni tsennosti i printsipi na Konstitutsiyata na Republika Bulgaria ot 12 yuli 1991 g.“, sp. „Yuridicheski svyat“, 2000 g., str. 17
6. Tanchev, E., „Adaptirane na Konstitutsiyata na Republikata ot 1991 g. kam iziskvaniyata za prisaedinyavane na Bulgaria kam Evropeyskia sayuz“, sp. „Yuridicheski svyat“, 2000 g., str. 29
7. Monteskyo, Sh., „Za duha na zakonite“, S., Nauka i izkustvo, 1984 g.
8. Semov, A. i Boev, I., „Konstitutsiite na Evropa i natsionalnite konstitutsii“, Sbornik s dokladite na Mezhdunarodnata nauchna konferentsia, S., 18-19. 03. 2005 g. Privetstvie na Rektora na Sofiyskia universitet „Sv. Kliment Ohridski“, podneseno ot prof. Stefan Stoyanov, str. 12
9. Drumeva, E., „Konstitutsionno pravo“, Treto dopalnitelno i preraboteno izdanie, S., 2008 g., str. 43
10. http://www.onda.bg/public/bulg/k_masa/0301oborg/1.html, Kragla masa, 03.01.1990-14.05.1990, Palna stenograma, stenografski protokol ot konsultatsiite s rakovodstvata na obshtestvenite organizatsii, tvorcheskite i drugi sayuzi po vaprosite na Kraglata masa

11. www.deutschesgeschichten.de/zeitraum/themaindex.asp?KategorieID=1007&InhaltID=1629
12. [https://bg.wikipedia.org/wiki/_\(1956\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/_(1956))
13. <http://www.blgari.eu/ArchivPDF/0804/www/0804-28-31.pdf>
14. <https://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/the-cold-war/the-prague-spring-of-1968/>
15. <https://www.dw.com/bg/a-2598144>
16. <https://www.parliament.bg/bg/const>
17. Hogan, Michael J. *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947 – 1952*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987
18. https://sofia.msz.gov.pl/bg/news/0_solidarity_august
19. Yezhi Lukovski, Hyubart Zavadski, *Kratka istoria na Polsha*, Sofia, Knigoizdatelska kashta TRUD, 2011 g.
20. Antoni Czubiński, *Historia Polski XX wieku*, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2003.
21. Michał Tymowski, Jan Kieniewicz, Jerzy Holzer, *Historia Polski*, Warszawa, Editions Spotkania, 1991
22. Adam Zamoyski, *Polskiyat pat, Veliko Tarnovo, Abagar*, 2006
23. <http://archivek-p.org/1968/>
24. Iskra Baeva, „Zashto nyamame disidentsko dvizhenie sled Prazhkata prolet. Inteligentsiyata ni protestira skrito i na masa, a ne pred obshtestvoto.“, <https://trud.bg/B5/>, 22.08.1918 g.
25. Aleksandrieva, L., A. Karakachanov „Nezavisimo sdruzhenie „Ekoglasnost“ – 1989 g., Sofia, izd. „Siela and pabliishing“AD, 2009 g.
26. Nina Nedelcheva-Paskaleva – Sastavitel i redaktor, „Deputatite v sedmoto Veliko narodno sabranie“, Sofia, 1991 g.
27. Mihaylova, E., „Totalitarnata darzhava i pravo v Bulgaria 1944 – 1989“, izd. „Nov balgarski universitet“, 2016 g., str. 322, Stenografski dnevnik, 5 (31) NS, tarzhestveno zasedanie, 18 may 1971 g., Saobshtenie na Tsentralnata komisia za proizvezhdane na referendum za priemane na novata Konstitutsia na Narodna republika Bulgaria
28. Mihaylova, E., „Parlamentarizam i pravova darzhava v Bulgaria“, izd. „Nov balgarski universitet“, 2004 g., str. 63 – 64
29. Spasov, B., Zhelev, G., „Darzhavno pravo na Narodna Repulika Bulgaria, Ch. I, S. 1979, str. 33 i str. 68-74
30. Arend, H., „Totalitarizmat“, S., 1993 g.